

Реферат на тему: "Ніколо Макіавеллі. Курсова робота"

Нікколо Макіавеллі

Курсова робота

на тему:

Ніколо Макіавеллі

ВСТУП 3

1.Людина та особистість в творах діячів Ренесансу. 6

2.Ніколо Макіавеллі — гуманіст і політик. 9

3."Государ" — головний твір Макіавеллі 11

4.Причини що спонукали Макіавеллі до написання "Государя" 14

5.Гуманістична народність "Государя". 18

ВИСНОВОК. 26

ЛІТЕРАТУРА. 27

ВСТУП

Відродження — це справді нова епоха. І усвідомлення того, що народилася нова епоха, у своїх визначних рисах протилежна епосі попередній, — одна з типових особливостей культури XV і XVI ст.

Уже в ХІІ-на початку XIV ст. змінився погляд на реальність, виникли нові ідеї, які й привели до радикальних змін у всіх сферах ідеології та світогляду і які були неможливі в умовах античного або середньовічного суспільства. Вони — результат того, що в міру зростання міст і появи бюргерства утворюються засади мирського світорозуміння, якому тісно в рамках теологічного аскетизму. Е. Гарен, незаперечно, має рацію, коли говорить про "полемічну свідомість", про "чітке поривання до бунту", про "програму розриву зі старим світом з метою встановити інші форми освіти і спілкування". Нові інтелектуальні інтереси, віра в свої сили несумісні з контролем над діяльністю людини та її способом мислення з боку церкви. Церковна регламентація життя, яка в середні віки здавалася природною, почала гнітити. "Божественне знання" потроху витіснилось інтелектуальними інтересами, які поки що випадали з офіційної університетської програми (складання віршів, наприклад). Поступово завойовували право на існування *Studia humanitatus* (науки про людину).

Виникло сучасне природознавство, котре йшло пліч-о-пліч з пробудженою новою філософією великих італійців, посилаючи своїх мучеників на багаття і у в'язниці. Розвиток ремісництва і промисловості породили ткацтво, годинникарство, млини, металургію, алкоголь, безліч нових інструментів. Стала можливою експериментальна наука. Ці століття дали людству порох і вогнепальну зброю (гармати, бомбарди), доменний процес видобування заліза, залізничі, осушення боліт, будівельну справу, підзорну трубу, мікроскоп, оптику, дзеркала із скла, рятувальний пояс, вітромір.

Географічні відкриття епохи — це й розвиток метеорології, зоології" ботаніки, фізіології людини. Удару по релігійному світогляду завдали астрономічні відкриття: на місце геоцентричної системи Птолемея прийшла відкрита Коперником геліоцентрична. Всі церковні сили ополчилися на "Коперникову ересь" (серед них і протестанти на чолі з Лютером). Розвиток механіки та оптики, хімії й медицини (цїй епосі належить відомий лікар і хімік Парацельс), зародження геології — все це теж Відродження.

Однак у ті самі часи — і процеси над відьмами, й захоплення магією, астрологія, містика, ворожба на картах. Усі лідери нової науки (І. Ньютон, П. Лаплас та ін.) займалися астрологією, алхімією тощо. Оскільки бракувало матеріалістичних способів пояснення тих чи інших явищ, вдавалися до фантастичних. У наукознавстві є поняття "ефекту настільної лампи": коли яскраве світло — локальне, то довкола згущується темрява і все здається більш таємничим. Але магія й астрологія, як це переконливо розкриває Е. Гарен, були своєрідною протиположністю теологізуючому баченню світу, його схематично-логічному сприйняттю. Будучи дуже поширеною і в епоху середньовіччя, магія тепер виходить з підпілля культури і, прибравши новий вигляд, висуває інше уявлення про світ, що ґрунтується на визнанні єдності реальності, не тільки гармонічно впорядкованої, а й сповненої імпульсів різноманітних життєвих енергій. Людина, її праця, здатна перетворити "земне місто", уявлялись як невичерпна можливість, як уміння підпорядкувати собі всі природні сили. Людина-мудрець виступає у Джордано Бруно, Томазо Кампанелли, Френсіса Бекона, Готфріда Лейбніца та інших натурфілософів пізнього Відродження у ролі всемогутнього мага. У цьому розкривалося відчуття єдності буття і мислення, властиве ренесансному світорозумінню.

1. Людина та особистість в творах діячів Ренесансу.

Для плеяди блискучих письменників, філософів, публіцистів, художників Відродження характерні тверда переконаність у невичерпних висотах людського духу, вимога, щоб людина все знала, все вміла, все могла. По суті, в цей час виникає те розуміння світу, яке ставить людину в центр всесвіту. Чудово передав цей новоевропейський антропоцентризм італійський гуманіст Піко делла Мірандола. У його трактаті "Про гідність людини" творець звертається до Адама з таким напученням: "Не даємо тобі, Адаме, непевного місця, ні власного образу, ні особливого обов'язку, щоб і місце, і обличчя, і обов'язок ти мав за власним бажанням, згідно з твоєю волею і рішенням... Я ставлю тебе в центр світу, щоб звідти тобі зручніше було оглядати все, що є в світі. Я не зробив тебе ні небесним, ні земним, ні смертним, ні безсмертним, аби ти сам... створив собі той образ, який ти вважаєш за краще".

Так уперше була виражена ідея самоцінності і самодіяльності людського життя. Ця ідея не була можлива ні в античну епоху з її уявленням про універсальне значення світового космосу, ні в середньовіччя, де особистість людини повністю підкорилася божественній волі. Філософ Лоренцо Валла став на боротьбу за повне виправдання мирського життя у всіх його сферах, виступаючи проти будь-якого аскетизму. Його полеміка зі стоїками, його сатиричні виступи проти ченців, його трактат "Про насолоду" виходять з тези, що з рук Бога вийшла вся людина, її душа і тіло; ніщо в

людині не належить дияволу. Найглибший зміст різкої, пристрасної полеміки філософа — у заклику до природи, яка живе і мріє в нас, яка божественна і проти якої грішать ті, хто калічить і душить її.

Людина у багатьох філософів Відродження набирає всесвітнього розмаху, вона є центром, стрижнем світу. У своїх пристрасних висловлюваннях вони майже перетворюють людину на Бога. Всі історики відзначали у людях Відродження формування нового складу розуму, розрив з усіма середньовічними догмами щодо релігії, авторитету, батьківщини, сім'ї.

Міркування про людину — загальне русло тодішньої літератури. Найчастіше людській "нікчемності" середньовіччя протиставляється *Homo sapiens* та *Homo faber* (Людина розумна і Людина діяльна) у всьому її "благородстві". Віра у природу людини, особливо в її творчі сили ґрунтувалася на тому, що з усіх живих істот тільки людина здатна доповнити існуюче іншою реальністю, створеною нею самою, її руками, її працею і талантом, реальністю мистецтва, культури, громадських інститутів і цінностей. То був по суті гімн епосі з її творцями, її успіхами, її правителями.

Однак це не був хор голосів, які звучали в унісон. У ньому ми чуємо найрізноманітніші сольні партії, хоча всі вони про Людину. Італійський гуманіст Леон Баттіста Альберті (1404-1472 рр.) — архітектор, геометр, астролог, музикант, але і філософ — так висловився про драму людства: "Людина людині вовк". І ще: "Людина не задовольняється поневоленням інших, але терзає і мучить сама себе." В Альберті захват перед "іскрою Божою" в людині тьмяніє в променях співчуття людським мукам, у скорботі про несталість людського буття ("Все живе смертне!"). Його творчість не зводиться до звичайних схем. У трактаті "Про сім'ю" людина — це "щасливий смертний бог", який розкриває земні таємниці і "створений для пізнання й захоплення красою та багатством небес...", який "пізнає і діє з допомогою розуму і доброчесності". В іншому творі Альберті — "Теодженію" — людина є вираженням розпаду, розколу і бунту: "Чи є тварина лютіша?" Зруйнувавши (хоч і попередньо віддавши йому належне) дорогий для гуманістів образ, Альберті передбачив, до чого призведе тріумф людського розуму, передбачив, якою буде доля світу, позбавленого цінностей. Щось подібне пророкував і Леонардо да Вінчі, змалювавши картину пануючої на землі смерті: коли суха і безплідна її поверхня перетвориться на попіл, це буде кінцем земної природи.

Але в основному ренесансному світовідчуттю властиве життєствердження і прагнення поновити у правах людський розум та унікальність індивідуальних можливостей творення добрав

Нова концепція людської особистості, сформульована гуманістами, була результатом не тільки духовного руху. Вона відображала реальний процес виділення особистості із станової обмеженості і ремісничої рутини, який відбувався разом з розкладом феодального способу виробництва. Новий ідеал ґрунтувався на визнанні таких цінностей: висока гідність людської природи; не відхід від мирських справ, а активна діяльність; істинне благородство не передається у спадок, а здобувається особистими заслугами і знаннями; вартість особливої, індивідуальної думки, смаку,

обдарування, способу життя (Поджо Враччолоні: великі діяння можливі лише тоді, коли воля окремих осіб порушує закон більшості; Ніколо Макіавеллі: сильні люди відхиляють закони, створені для слабких, боягузів, убогих, ледарів).

Художники і мислителі цієї епохи, як відомо, були титанами за силою думки, пристрасті і характеру, багатосторонністю і вченістю. Слід зазначити, що "універсальні" особистості виникали і через недостатню зрілість нового суспільства, в якому не було ще спеціалізації і стандартизації праці. Очевидно, універсальність і багатосторонність таких майстрів, як Донателло, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер, пояснюється не тільки їх надзвичайною обдарованістю, а й умовами їхньої праці і виховання. Вона була певною мірою "вимушеною". Оскільки поділ праці ще не торкнувся мистецтва, художники займалися всім: будівництвом церков, палаців, міських фортець, військових машин, поєднуючи найрізноманітніші види творчої праці — вони були живописцями, архітекторами, інженерами, декораторами.

2. Ніколо Макіавеллі — гуманіст і політик.

Індивідуалістична й антропоцентрична концепція світу, типова для гуманістичної ідеології Відродження, у Макіавеллі збереглася, але вона перетерпіла в його творах серйозні уточнення. У світосприйнятті Відродження Макіавеллі — рубіж. У переважній більшості гуманістів XV сторіччя величезний інтерес до людини був інтересом до окремої людської особистості, що ізолюється не тільки від історії, але і від навколишньої її суспільного, політичного середовища. Людина була божественним, гармонічним, всесильним, нескінченно прекрасним і — ідеальним. Гуманістичний ідеал Альберті, Поліціано, Боттічеллі надмірно різко протиставлявся реальній дійсності. У творах Нікколо Макіавеллі нравственно-естетичний ідеал епохи Відродження знаходив політичну реальність. Але це зовсім не означає, що Макіавеллі перестав бути гуманістом. Відокремити його світосприйняття від передової ідеології того часу можна, лише відібравши гуманізм у Ренессанса. Макіавеллі був першим великим письменником Відродження, що став вивчати людину і людські відношення не тільки з етичної і естетичної точок зору, але також в аспектах соціології. Поруч із проблемою особистості в його творах підвелися проблема народу, стани, класу, нації, і це призвело до істотного зсуву акцентів. Макіавеллі й Аріосто були знайомі, але вони погано розуміли один одного. Макіавеллі не розумів, наприклад, як можна беззаперечно захоплюватися античним мистецтвом і бачити в красному письменстві вищий прояв вільної людської життєдіяльності. Він із глузуванням писав про Італію, що "воскрешають мертві речі: поезію, живопис, скульптуру" ("ПРО військове мистецтво", VII). Йому здавалося, що воскрешати треба саму Італію. Він, здається, навіть вважав, ніби пишній розквіт італійської культури на рубежі XV і XVI сторіч було одним із проявів слабості і моральної зіпсованості сучасного йому суспільства.

Так само як більшість гуманістів, Макіавеллі був моралістом. Але, продовжуючи і розвиваючи етико-політичну традицію флорентійського гуманізму, виступаючи її найбільш яскравим носієм, він підняв цю традицію на якісно новий щабель.

Макіавеллі був одним із титанів Відродження, і саме тому він виявився великим

художником. Люди того часу, як відомо, не стали ще рабами поділу праці. Найбільше проникливі мислителі минулого не випадково ставили Макіавеллі в один ряд не тільки з Мартіном Лютером, але також із Леонардо да Вінчі й Альбрехтом Дюрером. Створена Макіавеллі "Мандрагора" виявилася кращою комедією італійського Ренесансу. Його "Казка" про Бельфагоре не поступається своїми барвистими розповідями Маттео Банделло. А романізована "Життя Каструччо Кастракані з Лукки" має нітрохи не менші права на місце в художній літературі, ніж діалоги Кастильоне або порівняльні життєписи Плутарха. Але самим великим поетичним твором Макіавеллі став "Государ". Музою Макіавеллі була політика.

Нерідко говорять, що він відокремив політику від моральності, зробивши її — насамперед саме в "Государі" — "чистою наукою". На цьому особливо наполягав спочатку Карл Маркс, а потім Бенедетто Кроче. Це один з історичних міфів. Гуманізм Відродження, як правило, не був ні аморальним, ні іморалістичним. Макіавеллі відокремив суспільно-політичну проблематику усієї своєї творчості не від моральності, а від моральних догм середньовіччя християнської релігії і від тієї святенницької, обивательської "моралі", що у його час лицемірно апелювала до цих догм. У цьому він виходив з великої традиції італійського Відродження, основи якої були закладені Петраркою і Боккаччо. Реалізм політичних концепцій органічно сполучився в Макіавеллі з мифотворенням художньої свідомості. "Основна риса "Государя", — писав один із самих оригінальних мислителів нашого сторіччя, — складається в тому, що він є не систематизованим трактатом, а "живою" книгою, у котрій політична ідеологія і політична наука сплітаються воедино в драматичній формі "міфу". На відміну від утопії і схоластичного трактату, тобто тих форм, у які політична наука висловлювалася аж до Макіавеллі, такий характер виклада надає його концепції форму художнього вимислу, завдяки чому теоретичні і раціоналістичні положення втілюються в уяву кондот'єра, що є пластичним "" символом "колективної волі".

3. "Государ" — головний твір Макіавеллі

Саме "Государ" приніс Макіавеллі всесвітню-історичну славу. Вона не завжди була справедливою. Книгу цю зрозуміли далеко не всі й аж ніяк не відразу. Але зовсім не тому, що вона написана важко. Навпроти: читачів Макіавеллі завжди осліплювала надмірна ясність його концепції. Їх лякала — і часом дотепер продовжує лякати — безкомпромісна сміливість висновків. "Государю", так само як і іншим творам Макіавеллі, бракувало не стільки божественної гармонії "Шаленого Орланда", скільки його ідилічності. Творець "Государя" підписав один зі своїх останніх листів: "Нікколо Макіавеллі, історик, автор комедій і поет трагічний". Незважаючи на те що жодної трагедії у власному значенні цього терміну Макіавеллі не написав, він визначив себе тут надзвичайно точно. Аріосто і Макіавеллі були самими значними письменниками італійського Відродження в ту пору, коли Ренесанс досяг найвищої зрілості, але вони виражали його різноманітні й навіть протилежні історичні тенденції. У творах Макіавеллі показана не красота, а дисгармонійність світу. У них повніше, глибше, чим у кого-небудь із сучасних йому художників, відбилася історична трагедія його

батьківщини.

Сучасна Макіавеллі Італія переживала глибоку політичну, соціальну і економічну кризу. Насувалася рефеодалізація. Всі найбільші держави Італії морозило. У 1494 році флорентийці прогнали Медичи і відродили в себе республіканський устрій. Проте і після цього Флоренція не заспокоїлася. Вона ще раз перемінила політичний режим у 1498 році, потім у 1502 і в 1512-м. Між 1499 і 1512 роками на чолі Милану чотири рази з'являлася нова влада. У 1509 році Венеція виявилася на краю загибелі. У Римі царювали безкінечні смути. У Романьє і Марках не припинялося шумування, Неаполь не раз змінював правителів. Жодний державний лад в Італії — ні в тираніях, ні в королівствах, ні в республіках — не здавався надійним і тривким. У той час як Франція й Іспанія перетворювалися в потужні абсолютистські держави, культурна й усе ще дуже багата Італія втрачала не тільки цивільні свободи, але свою національну незалежність.

У 1494 році в Італію вторглися війська французького короля Карла VIII, що заявив династичні претензії на неаполітанський престол. Французи пройшли по всьому півострові від півночі до півдня, але не зустріли ніде ні найменшого опору. Миланський герцог Людовико Моро, папа Олександр VI Борджа й уряд Венеції не вважали для себе вигідним заступитися за Неаполь, тому що вони бачили в Королівстві тільки зайвого конкурента і суперника. "Усі постійно тлумачать мені про Італію, — іронізував Моро, — а тим часом я її ніколи не бачив". Це було початком кінця. У 1499 році в Італії з'явилася армія спадкоємця Карла VIII Людовика XII. Цього разу французький король пред'явив права не тільки на Неаполітанське Королівство, але і на Ломбардію, і вона була відразу приєднана до його володінь. На Неаполь тепер зарилась також і Іспанія. У 1500 році в тільки що звільненій від маврів Гренаді Іспанія і Франція підписали договір про поділ територій усієї південної Італії. Після цього більш п'ятдесятьох років в Італії не припинялися найжорстокіші війни між Іспанією, Францією й Імперією. Італійські государі і тата приймали в них діяльну участь. Розраховуючи округлити власні володіння за рахунок сусідів, вони сліпо і безсоромно торгували землями, кров'ю і свободою всього італійського народу.

У цих умовах соціальне й ідейне розмежування усередині італійського гуманізму неминуче повинно було прийняти особливо різкі форми. Письменникам Відродження припадало тепер або свідомо закривати очі на політичні вихори і, усе більше відокремлюватись від занадто страшної реальної дійсності, шукати порятунки в гавані "чистої поезії", або, розвиваючи далі, поглиблюючи й актуалізуючи етико-політичні концепції Петрарки, Бруні, Поджо, Понтано, ринутися приборкати політичну бурю національної кризи за допомогою тих сил, що давали їм розум і їх "studia humanitatis" — "наука про людяність". Макіавеллі пішов по другому шляху. От чому його твори, відображаючи найглибшу кризу італійського суспільства на рубежі XV і XVI сторіч і приходячи формою його гуманістичного усвідомлення, не були самі по собі вираженням кризовості ренесансного світогляду. У жодному з них неможливо виявити панічної розгубленості перед хаосом буття. Макіавеллі зображував трагічну

дисгармонію життя не в ім'я естетичного твердження дисгармонійності як природного стану світу, а заради її етико-політичного подолання. У можливості такого подолання автор "Государя" ніколи не сумнівався. Його віру в кінцеве торжество розуму підтримував зв'язок із найбільше живою частиною італійського суспільства. Саме політична думка Макіавеллі, при всьому його типово гуманістичному презирстві до "чорни", явилася, за словами несправедливо що забувається в нас і дуже неортодоксального марксиста Антоніо Грамши, одночасно і реакцією на гуманітарно-філологічне Відродження XV в. і "проголошенням політичної і національної необхідності нового зближення з народом". "Встановлення іноземного панування на півострові,— писав Грамши,— у XVI сторіччі відразу ж викликало відповідну реакцію: виник національно-демократичний напрямок Макіавеллі, що виражав одночасно скорботу з приводу загубленої незалежності, що існувала раніше у визначеній формі (у формі внутрішньої рівноваги між італійськими державами при керівній ролі Флоренції під час Лоренцо Чудового), і прагнення, що водночас зародилося, до боротьби за відновлення незалежності в історично більш високій формі — у формі абсолютної монархії по типу Іспанії і Франції".

4. Причини що спонукали Макіавеллі до написання "Государя"

Від всіх інших політичних творів епохи Відродження "Государя" більше усього відрізняє те, що його дотепер читають і ті, кого зовсім не цікавить політика. Задуманий як строго науковий трактат, невеличка книга Макіавеллі не тільки глибоко і всебічно відбила історичну трагедію Італії, але і додала їй риси естетичної загальнолюдської трагедії. Це перша велика трагедія європейського Відродження.

Безсумнівно, у даний час не уявило б великої праці встановити, що у своєму аналізі історичної ситуації Макіавеллі опустив багато найбільш істотних економічних і соціальних причин, що обумовили військову і політичну слабкість італійських держав у ту пору, коли вони одне за іншим робилися жертвою французької й іспанської агресії. Проте для розкриття естетичної концепції "Государя" це не так уже важливо. Важніше не пропустити інше. Макіавеллі з разючою для його епохи історичною проникливістю відразу ж увів народ у політичну діалектику трагічних протиріч сучасної йому дійсності. "Подивися на князів, що позбавилися в наші дні своїх держав в Італії,— писав він у "Государі",— і з'ясується, що деяким із них народ був ворог, а інші, користуючись народним розташуванням, не зуміли забезпечити себе від знаті" (XXIV).

Чи можна було якось паралізувати дії відзначених Макіавеллі причин? Чи була хоч найменша можливість перебороти кризу — вийти з тієї вовкуватої безвиході, у який завела Італію не доля, не Божественне Приречення, про яке віщав Савонарола, а, здавалося б, усього лише "недотепність" її правителів, світських і духовних? Подібно всім письменникам Відродження, Макіавеллі був індивідуалістом. Щирим творцем історії він вважав не Бога, а людину, рівновелику Богу у своїх творчих, можливостях. Історія, підтверджували гуманісти, справа рук самотніх титанів. Разом із Богом вони виключали зі сфери історичної творчості також і Народ. В одній з перших же глав "Міркуванні" Макіавеллі підтверджував: "Варто взяти за загальне правило таке: ніколи

або майже ніколи, не траплялося, щоб республіка або царство із самого початку одержували гарний устрій або ж перебудовувались би наново, відкидаючи старі порядки, якщо вони не засновувалися одною людиною" (I, 9). У цій же главі Макіавеллі посилався на Ромула, що заснував основи величі Рима, і Клеомена, що, повернувшись "розбещену" Спарту до її здорових початків, "цілком відновив закони Ликурга". Проте і сучасну йому Флоренцію, і всю іншу Італію не могли вже спасти навіть такого роду сильні особистості. У вісімнадцятій главі "Міркуванні" Макіавеллі пригадав і про Ромула і про Клеомена, але тільки для того, щоб сказати: "Не можу не відзначити, що обидва вони не мали справи з матеріалом, зіпсованим тією розбещеністю, про яку ми міркували в цій главі".

Виходу не було.

Безвихідність створила "Государя".

Досвід сучасної політики навчив Макіавеллі тому, що фортуна в справах людських значить багато більше, чим це рекомендувалося флорентійським неоплатоникам, що зрівнювали людину з космосом, а не з історією. Він приймав як безсумнівну істину, "що люди можуть сприяти приреченням долі, але не в змозі перешкоджати їм". У той же час Макіавеллі був переконаний, що ніщо не може виправдати малодушності людини, що змирилася перед невідворотністю року ("Міркування", II, 29).

На початку XVI в. перед італійською гуманістичною інтелігенцією постало те ж саме болісне питання, що на зорі сторіччя буде терзати заколотного принца Гамлета: "Що шляхетної духом?.. " Автор "Государя" не захотів прийняти сформовану в Італії ситуацію як історичну неминучість, котрій треба просто упокоритися. Він волав скоріше зовсім відмовитися від свободи, чим шукати її в чистій поезії або релігії — поза суспільством і поза історією. Саме в той самий момент, коли Макіавеллі усвідомив усю глибину морального і цивільного падіння Італії, у ньому вибухнула воля до опору злу. Він написав "Государя", тому що був наділений світовідчужанням трагічного героя. Макіавеллі усвідомлював: для того щоб залишитися людиною, необхідно, незважаючи ні на що, усупереч всім очевидностям неминучої поразки, мужньо "ополчась на море смут, зразити їхнім протиборством" ("Гамлет", 111,1).

"Государ" був породжений героїчною мораллю епохи Відродження.

Вирахування розуму не змогли придушити в гуманістичній інтелігенті Макіавеллі почуття відповідальності перед приниженою батьківщиною і поневоленим народом. Тверезий аналіз політичної ситуації підказував йому вкрай песимістичні висновки, але совість говорила: "Так, немов покинута життям, чекає Італія, хто ж зможе зцілити її рани, покласти кінець розгарбуванню Ломбардії, поборам у Неаполі і Тоскані, вилікувати виразки, що давно загноїлися" ("Государ", XXVI).

Ображене моральне і національне почуття звало до негайних рішучих політичних дій. Надію на успіх Макіавеллі черпав у самій безмежності національної катастрофи. "Розбещену" Італію не змогли б спасти ні Ромул, ні Мойсей, ні Кир, ні Тесей. Але адже нікому з них не припадало діяти в настільки ж винятковій ситуації.

"Для того щоб пізнати силу італійського духу, — писав Макіавеллі, — Італія повинна

була опуститися до теперішньої межі, бути більше рабою, чим євреї, більше слугою, чим перси, більше розсіяною, чим афіняни, бути без глави, без державного закону, розбитою, пограбованою, знівченою, , що перетерпіла усі види приниження" ("Государ", XXVI).

Виняткова історична ситуація потребувала відповідних — теж виняткових, надзвичайних заходів. До 1512 р. Макіавеллі припускав лише легальні засоби зміни існуючого у Флоренції державного ладу. Але після того як цей лад був насильно знищений продажною верхівкою "масного народу", він став уповати тільки на революцію. Макіавеллі вважав реалістичним на деякий час відмовитися від республіки і спробувати використовувати реставрований Медичи режим політичного насильства для звільнення Італії від іноземців і наступного "оздоровлення" державних порядків у її "розбещених" містах, у тому числі й у себе на батьківщині. Теоретично, як гіпотеза, їм у цей час признавалося, що якби в "розбещених" містах-державах виявилось можливим відродження суспільної свободи, то в якості першого кроку до неї "необхідно було б ввести в названих містах режим скоріше монархічний, ніж демократичний, із тим щоб ті самі люди, що через їхню нахабність не можуть бути полагоджені законами, якоюсь мірою карались владою " ("Міркування", I, 18).

"Государ" покликаний був довести слушність цієї гіпотези.

5. Гуманістична народність "Государя".

Макіавеллі твердо вірив у розум. Він думав, що за допомогою розуму може знайти вихід навіть із безвихідного положення. Треба тільки старанно продумати всі деталі, відкинути прекраснодушність ілюзії і не приймати бажане за дійсність. Макіавеллі спроможний був оцінити шляхетність етичних, суспільних і політичних ідеалів своїх безпосередніх попередників — гуманістів XV в., але, шукаючи вихід із безвиході національної кризи, він

вважав "більш вірним шукати дійсної, а не уявлюваної правди речей" ("Государ", XV). Сучасник Томаса Мору, він створював свого "Государя" як твір програмно антиутопічний. Він навіть іронізував над винахідниками проектів ідеальних суспільств і держав: . . Незважаючи на весь свій політичний реалізм, він не зумів вийти за межі індивідуалістичної ідеології європейського Відродження. Утопічним проектам ідеальних суспільств і держав Макіавеллі протиставляє усе той же гуманістичний ідеал самодостатньої Людини. Революція в Італії, на його думку, була під силу тільки дуже сильній особистості, ще більш сильній, чим герої Лівія і Плутарха, а, головне, ще більш "розумній" — . Макіавеллі спробував проаналізувати його спокійно й об'єктивно, як дійсний учений, і передбачити буквально всі можливості. Уява головного героя "Государя" будувався як свого роду відповідь на комплекс політичних питань, поставлених автором із граничною чіткістю і реалізмом. Проте, тому що індивідуалістична ідеологія Відродження справді наукової відповіді на проблеми, пов'язані з національною кризою Італії, дати не могла, розум нового государя в книзі Макіавеллі неминуче утворився фантастичним, художнім, патетичним, ідеальним і теж по-ренессансному утопічним.

Але звичайно, ідеальність головного героя "Государя" попри все те, що уява ця спиралася на ідеали гуманізму італійського Відродження, виявилася дуже несхожою на ідеальність героїв Альберти, Полициано і П'єро делла Франческа. Майже обов'язкове для гуманістів твердження: "людина добра" перестало бути аксіомою. Новий государ, на думку Макіавеллі, не може у своїй діяльності виходити з визнання абсолютно доброї природи людини, тому що "той, хто хотів би завжди сповідати віру в добро, неминуче гине серед багатьох людей, далеких від добра" ("Государ", XV). Не відкидаючи, що то було б дуже похвально, якби новий государ був людиною чесною і прямодушною, Макіавеллі відразу додає: "Проте досвід нашого часу показує, що великі справи творили саме государі, що мало рахувалися з обіцянками, хитрістю вміли кружляти людям голову і зрештою долали тих, хто покладається на чесність" (XVIII). Автор "Государя" не тільки вказує на практичну неможливість для свого героя мати всі традиційні загальнолюдські чесноти, "тому що цього не припускають умови людського життя", але і відзначає відносність цих чеснот із погляду тих кінцевих політичних і національних цілей, що ставляться в "Государі" (XV). Тому доблесть нового государя, його "virtu", припускає велику моральну еластичність. Новий государ "повинен здаватися милосердним, вірним, людяним, щирим, набожним; повинен і бути таким, але треба так затвердити свій дух, щоб при необхідності стати іншим він міг би і вмів перетворитися в протилежне" (XVIII).

На подібного роду визнаннях засновані уявлення про цинічний аморалізм автора "Государя". Але Макіавеллі найменше був циніком. Протиріччя між загальнолюдською мораллю і реальною політикою усвідомлювались їм як трагічні протиріччя часу. У цьому змісті особливо показова глава "ПРО тих, хто добуває державу лиходійством", де одночасно говориться і про зразкову доблесть Агафокла і про те, що "не можна називати доблестю убивство своїх співгромадян, зраду друзям, відсутність вірності, жалості, релігії" (VIII). Вся творчість Макіавеллі була спробою знайти раціональне вирішення цьому протиріччю. Спираючись на досвід реальної політики, що не мав нічого загального ні з християнською, ні з загальнолюдською моральністю, послідовно долаючи трансцендентність середньовічної ідеології, автор "Государя" шукав нові критерії моральності в земній дійсності, і насамперед у самій політичній діяльності нового государя, спрямованої на суспільне оздоровлення Італії і звільнення її від "варварів". Мірою чесноти-доблесті при цьому неминуче надавалася успішність дій сильної особистості, благо котрої поступово починає отожднюватись із суспільним благом, із благом Батьківщини і Народу. Звідси — моральний утилітаризм "Государя" і звідси ж історично закономірний відхід Макіавеллі від деяких наріжних принципів гуманістичної ідеології Відродження, породжений не стільки його мнимим аморалізмом, скільки внутрішніми, історичними протиріччями самого ренесансного індивідуалізму.

Макіавеллі, як і його попередники, теж у ряді випадків схильний був різко протиставляти сильну особистість, що творить історію, особистості пасивній. Це було однією з причин, чому він вважав, що будь-які засоби, що забезпечили новому

государю перемогу, одержать у цьому світі суспільне схвалення: "Юрба, чернь йде за видимістю й успіхом справи. У світі немає нічого, крім черні..." (XVIII). Проте таке традиційне для гуманізму Відродження протиставлення особистості юрбі оберталося в "Государі" — і саме тому, що Макіавеллі ввів його в межі реальної, історичної дійсності, — безсумнівним збитком для особистості. Новий государ не володіє вже ні "божественністю" людини Фічіно і Пико делла Мирандола, ні "універсальністю" людини Альберті. Він навіть людина тільки наполовину. Міфологічним зразком для нього служить кентавр. "Новому государю,— писав Макіавеллі,— необхідно уміти володіти природою як звіра, так і людини" (XVIII). Основний "virtu" для Макіавеллі була сила — військова сила. "Не може бути гарних законів там, де немає сильного війська, а де є сильне військо, звичайно, будуть гарні закони" (XII). Тому "государ не повинний мати іншої цілі, іншої думки, ніякої справи, що стало б його ремеслом, крім війни, її заснування і правил, тому що це єдине ремесло, що личить повелителю" (XTV).

Всебічного розвитку особистості ідеал "Государя" аж ніяк не припускав. Головний герой "Государя" — це кондот'єр, диктатор, тиран. Але не тільки. Це також — патетичне заперечення диктаторів, що існували реально в Італії кондот'єрів, і тиранів. У книзі Макіавеллі уява головного героя будується як морально-естетичне протиставлення тим реально історичним государям Італії і Європи, дії яких проаналізовані там із безкомпромісною реалістичністю. Він — новий государ не тільки тому, що власними руками створює в Італії "нову державу", але також і тому, що принципово по-новому пов'язаний із народом. Поява "Государя" ознаменувала в культурі Відродження не одні лише моральні втрати. Проблема взаємовідносин між народом і "новим государем" у книзі Макіавеллі навряд чи не центральна. Вирішується вона з воістину революційною сміливістю.

З по-гуманістичному презирливих висловлень Макіавеллі про "юрбу" не варто робити висновок про антидемократичність "Государя". "Юрба", "чернь" — для Макіавеллі не тільки міські споди, але і вся маса людей, що протистоїть новому государю як пасивна "матерія" історії. У поняття "чернь" у нього входять і феодалські гранди. У присвяченій Медічі книзі, природно, не змогли одержати повного розвитку ні непримиренна ненависть Макіавеллі до дворянства, що різко проявилась у "Міркуваннях про першу декаду Тита Лівія" (I, 55), ні його жорсткий антиклерикалізм. Проте гуманістична народність концепцій Макіавеллі проявилась в "Государі" достатньо наочно.

Всіляко підкреслюючи пасивність мас, Макіавеллі в той же час аж ніяк не схильний був цілком ігнорувати роль народу як визначеної і притім, із його точки зору, дуже значної історичної сили. Звичайне для гуманістів ототожнення народу з гряззю об'являється їм вульгарною і затасканою приказкою. У його "Государі" історична роль народу обґрунтовується новаторською теорією станової і класової боротьби. Виходячи з констатації того незаперечного факту, що в кожній державі йде неперестанна війна між народом і знаттю, тому що "прагнення їх завжди різноманітні" (DC), Макіавеллі вважав, що новому государю найкраще прийти до влади, спираючись на народ.

"Государю,— писав він,— отримавшому владу, за допомогою знаті, сутужніше триматися, чим тому, хто домогся її за допомогою народу... Не можна сумлінно задовольнити знатних, не образивши інших, а народ можна, тому що цілі в народу більш праві, чим у знаті. Вона хоче гнітити, а народ — не бути пригнобленим" (IX).

Народ, таким чином, подається в "Государі" одним із головних джерел суспільної моралі. Мораль ця носить підкреслений антифеодальний характер (XVI). Доля людська зливається з долею народною. Головний герой книги Макіавеллі надається антропоморфним утіленням колективної волі народу, носієм народної диктатури, спрямованої на придушення опору деяких і, що має своєю кінцевою ціллю відродження утраченої свободи, відновлення у Флоренції старих демократичних заснувань і національне об'єднання всієї Італії. Саме в цьому проявилися народний аспект "Государя" і та концепція національної революції, про яку говорив Грамші, що проникливо розглядів в Макіавеллі далекого попередника Великої Французької революції.

Проте, втілюючи в собі волю народу, або, як говорив Макіавеллі, "італійську вірту", новий государ не перестає бути особистістю, людиною, хоча й ущербною. Він — не абстрактність надпотужної держави. От чому неправильно розглядати Макіавеллі тільки як теоретика, а тим більше апологета державного абсолютизму, що усталився в XVI-XVII вв. у найбільше розвинутих країнах Європи. Висловлюючи прогресивні тенденції свого часу, гуманістична думка Макіавеллі водночас відрізнялася деяким відносним консерватизмом, тому що самий історичний прогрес в епоху Відродження був відносним. В усіх своїх творах Макіавеллі протиставляв спаду і моральній "зіпсованості" Італії не абсолютистські монархії Франції або Іспанії, а вільні німецькі міста, "здорові" і демократичні порядки в яких він був схильний явно ідеалізувати. Суспільно-політичні ідеали Макіавеллі лежали, таким чином, не стільки в майбутньому абсолютистської Європи, скільки в минулій Італії з її міськими республіками-комунами. Але то і рятувало автора "Государя" від буржуазної обмеженості. Саме відсутність в Італії XVI сторіччя реальних передумов для розвитку продуктивних сил італійської буржуазії, що народжувалась, обумовило не тільки гуманістичну антибуржуазність суспільних, політичних і естетичних концепцій Макіавеллі, але і той його антиетатизм, що ріднив автора "Государя" із великими письменниками трагічного Відродження. Макіавеллі розділяв не тільки їхні утопічні надії на "народного государя", але і їхня відраза до абсолютистської держави, що поглинає особистість і віднімає в людини епохи

Відродження її останні свободи. Прийдешній Левіафан ніяких захоплень у Макіавеллі не викликав. "З усіх видів жорстокого рабства,— писав він, маючи на увазі олігархічну Венецію,— самим жорстоким є той, в який вводить тебе республіка ("Міркування", II, 2), тобто добре налагоджена держава.

"Государ" завершується трагічно-патетичним призовом до звільнення Італії від "варварів". Макіавеллі обертався, з одного боку, до "славнозвісного будинку" Медічі, а з іншого боку — і це надзвичайно характерно — до гуманістичної традиції Петрарки,

цитата з якого завершує книгу. Тут Макіавеллієво "virtu" одержує ще одну якість. Вона стає символом не просто індивідуальної, а національно-народної "доблесті". Але то і перетворює "Государя" у гуманістичну утопію. Утопічний характер "Государя" — цього, здавалося б, програмно антиутопічного досвіду — полягає в тому, що такого роду государ не існував в історичній реальності, у той час він не виступав і не міг виступити перед італійським народом як актуальна історична сила.

Гармонійне вирішення протиріч між особистістю і суспільством не вважалося Макіавелі політично можливим, але його велич гуманіста Відродження була саме в тому, що, він усе-таки не захотів примиритися з "державною необхідністю" поневолення людини деспотизмом національних, але в той же час і абсолютистських монархій. Це — трагічна велич. Жагуче емоційне неприйняття не тільки "мерзенної" суспільно-політичної дійсності сучасної Італії, але і дійсності Італії, так сказати, ідеально абсолютистської, необхідність якої, здавалося б, логічно випливала з вимог, запропонованих Макіавелі до "дійсної правди речей", надавало логіці "Государя" внутрішню напруженість високої трагічної поезії, родинної поезії "Гамлета", "Короля Лір" і "Макбета".

Подібно "Государю" , "Міркування про першу декаду Тита Лівія" були не просто творами гуманістичної суспільно-політичної думки, але і чудовим пам'ятником художньої літератури італійського Відродження в пору її найвищої зрілості. Подібно всім справді великим письменникам, Макіавелі писав так, немов літературної форми до нього взагалі не існувало. Форма створювалася їм наново. Його проза цілком вільна від умовностей і "літературності". Мова і стиль "Государя" відтворює прямуювання нічим не пов'язаної гуманістичної думки, точної, дуже раціоналістичної. Водночас думка в Макіавелі ще не відособлена від мислячої людини. От чому логіка розуму в його творах не виключає ірраціональності пристрастей. Проза його суха, лаконічна, "речова", але вона ніколи не безкровна і холодна. Говорячи про стиль Макіавелі, Фр. Де Санктис дуже правильно відзначив: "Тут перед нами насамперед людина, а не письменник, вірніше, письменник лише остільки, оскільки він людина... Головне в ньому — людина. Те, що він пише, є безпосереднім плодом його міркувань, факти і враження, нерідко сконцентровані в однім слові, як би вириваються з його душі".

От чому проза Макіавелі по-ренесансному поетична. Для наступного розвитку італійської національної літератури мова і стиль "Государя" зіграли не менш значну роль, чим мова і стиль "Декамерона" для італійської новелістики XVI-XVIII сторіч.

ВИСНОВОК.

Сила емоційного впливу "Государя" навіть на теперішнього читача пояснюється органічним, гармонічним сполученням у ньому політичного реалізму, поезії, гуманізму і народності.

Більше усього гуманістична народність "Государя" проявилася в його художній формі. У присвяченій Лоренцо Медічі книзі Макіавеллі обертався не до вузького кола політиканів, а до самого широкого читача свого часу, тобто до народу, причому робив це так, що відстані між ним і народом здавалася зведеною до мінімуму. "Макіавеллі,—

як дуже тонко помітив Антоніо Грамші,— присвячує всю книжечку тому, яким повинний бути государ, щоб призвести народ до створення нової держави; виклад ведеться з логічною строгістю і науковою відчуженістю, а на закінчення сам Макіавеллі стає народом, зливається з народом, але не з народом "узагалі", а з народом, що Макіавеллі переконав своїм попереднім викладом; у Макіавеллі знаходить своє вираження свідомість цього народу, він розуміє цю свою роль, він відчуває свою тотожність із народом. Здається, що уся "логічна" побудова є не що інше, як рефлексія самого народу, відверта бесіда із самим собою, що відбувається в його свідомості і завершується мимовільним жагучим лементом. Пристрасть, породжена міркуванням про самого себе, знову стає "афектом", лихоманкою, фанатичною спрагою діяльності. От чому епілог "Государя" не є щось зовнішнє, "нав'язане" із боку, риторичне; він повинний бути витлумачений як необхідний елемент твору, навіть як такий елемент, що проливає яскраве світло на весь твір і надає йому вид політичного маніфесту".

ЛІТЕРАТУРА.

1. Баткин. Итальянское возрождение в поисках индивидуальности, — М., 1989
2. Ліндсей Д.Короткая історія культури. — К., 1995
3. Макіавеллі Н. Избранное. — М., 1999
4. Українська та зарубіжна культура. — К., 1999
5. Хлодовский Р. О Николо Макиавелли, секретаре Флорентийской республики, гуманисте, историке, — М., 1999